

Janez Kasijan in prenos egiptovske meniške izkušnje na Zahod

Jan Dominik Bogataj, OFM

1 Uvod

Janez Kasijan (ok. 360–ok. 435) je bil velika osebnost pozne antike, nekakšen »brodar« egiptovske meniške tradicije, ki jo je pripeljal na Zahod. Njegovo življenje je bilo razpeto med takratnim grškim Vzhodom (predvsem koptskim Egiptom) ter pozneje latinskim Zahodom. Sadovi tega se zaradi Kasijanovega velikega vpliva v obeh tradicijah čutijo še danes. Bil je eden od pionirjev meniške teologije v latinščini, obenem pa tudi edini latinski avtor, ki ga je grška tradicija vključila v antologijo grške patristične in bizantinske duhovne književnosti z naslovom *Filokalija*, saj so bila njegova dela, kljub temu da je sam pisal v latinščini, že zgodaj prevedena tudi v grščino.¹ Strokovna in znanstvena bibliografija o Kasijanu je zaradi njegovega velikega pomena zelo obsežna,² vendar pa redko srečamo raziskave, ki bi njegovo delo in pomen proučevali prav z vidika transkulturnega posredovanja egiptovske meniške tradicije na latinski Zahod.³

Najprej je podan okvir historično-biografski okvir Kasijanovega življenja, pri čemer bo posebna pozornost posvečena prav obdobju Kasijanovega bivanja v Egiptu (ok. 385–399/400). Nadalje predstavljamo dve njegovi najbolj znani deli, *De institutis* (= *Inst.*) in *Collationes* (= *Coll.*), prav tako skozi prizmo recepcije egiptovske duhovne izkušnje na Zahodu. Nazadnje sledi še kratek poskus razbiranja Kasijanove »meniške filozofije« in oris vpliva Kasijanovih spisov na zahodno (meniško) tradicijo, kot se je oblikovala kmalu za njim in je brez poznavanja njegovega dela ni mogoče razumeti.

1 Sanidopoulos, »The Legacy of John Cassian in East and West«, *Mystagogy Resource Center*, povzeto 1. oktobra 2020, <https://www.johnsanidopoulos.com/2010/03/legacy-of-john-cassian-in-east-and-west.html>. Za kratek pregled pravoslavnega odnosa do Kasijana, gl.: Taylor, »'With Beautiful & Sublime Philosophy' – St John Cassian the Roman«, *Logismoi: A Refuge for the Weary and the Oppressed, and a Treasury of Good Counsel and Wise Lore*, povzeto 2. oktobra 2020, <http://logismoitouaaron.blogspot.com/2010/03/with-beautiful-sublime-philosophyst.html>. Nedavno je Panayiotis Tzamalikos predstavil drzno tezo, da je »pravi« Kasijan pisal v grščini, vendar njegov pogled med strokovnjaki ni bil sprejet z odobravanjem; gl. Tzamalikos, *A Newly Discovered Greek Father: Cassian the Sabaites Eclipsed by John Cassian of Marseilles*; id., *The Real Cassian Revisited: Monastic Life, Greek Paideia, and Origenism in the Sixth Century*. Gl. tudi *Filokalija* I, 173–213.

2 Dve temeljni deli: Christiani, *Jean Cassien: La spiritualité du désert*; Guy, *Jean Cassien: Vie et doctrine spirituelle*.

3 Gl. npr. Badilta in Jakab, *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*.

2 Kasijanova življenjska pot: od Skitije preko Egipta do Masilije

Zaradi dvomljive zanesljivosti določenih biografskih podatkov lahko o Kasijanovem življenju sklepamo večinoma le iz njegovih del. Rodil se je okrog leta 360, o njegovem poreklu pa obstajata dve domnevi. V skladu z bolj verjetno je bil kraj njegovega rojstva v rimski provinci *Scythia Minor* (današnja pokrajina Dobrudža ob Črnem morju v Romuniji),⁴ čeprav nekateri na podlagi selitve v starejši dobi, ko bi se v skladu s to hipotezo vrnil v rodne kraje, zagovarjajo tudi Galijo.⁵ Bil je deležen dobre izobrazbe v latinski književnosti in filozofiji, a je obenem popolnoma obvladal tudi grščino.⁶ Že v mladih letih se je pridružil menihom v Betlehemu, kjer se je spoznal s palestinsko tradicijo menišтва.⁷ Hieronima ne omenja, zato je verjetno, da se je tam naselil pred njim, tj. pred letom 386.⁸

Navdihnjen od srečanja z egiptovskim menihom Pinufijem se je Kasijan skupaj s prijateljem Germanom odpravil na potovanje v Egipt, takratno srce krščanskih asketskih skupnosti.⁹ Izkušnjo srečanja z aba Pinufijem, duhovnikom velikega samostana v Egiptu, nedaleč od mesta Panephyssis v Nilovi delti, Kasijan opisuje v 4. knjigi *De institutis* (4.30–32). Ganila ga je njegova izjemna ponižnost, saj je Pinufij odložil meniška oblačila, se ponižal in šel v drug samostan kot služabnik, preden se je odpravil na pot proti Palestini, kjer je upal, da ga ne bodo poznali. Tako je došel do Kasijanovega samostana, ki se je nahajal v bližini Betlehema, nedaleč od votline Kristusovega rojstva, vendar tam ni ostal dolgo.¹⁰ Ko so tja na romanje prihajali drugi menihi iz Egipta, so ga kmalu prepoznali in tako se je, kot opisuje Kasijan, aba Pinufij vrnil v svoj egiptovski samostan – tam ga je Kasijan pozneje tudi obiskal.¹¹ Vsekakor je Pinufijev obisk Palestine nanj in na ostale tamkajšnje menihe napravil velik vtis, tudi sicer je Kasijanov opis betlehemskega cenobitskega samostana prežet s povečevanjem egiptovskega menišтва in njihovih asketskih navad.¹²

4 V 5. stoletju ga Genadij iz Marseilla označi kot »Cassianus, natione Scythae« (*De viris illustribus* 61). To teorijo zagovarjajo mnogi preučevalci Kasijana, npr.: Chadwick, *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism*, 190–198; Courcelle, *Late Latin Writers and Their Greek Sources*, 227, op. 5; Rousseau, *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*, 169; Damian, »Some Critical Considerations and New Arguments Reviewing the Problem of St. John Cassian's Birthplace«, 149–170; Stewart, *Cassian the Monk*, 6.

5 Glej npr. Cappuyn, »Cassien«, 1321; Frank, »John Cassian on John Cassian«, 422.

6 Na nekem mestu posredno celo omeni, da se je naučil koptščine, *eloquentia Aegyptia* (*Coll.* 16.1).

7 Za pregled tega obdobja gl. Stewart, *Cassian the Monk*, 6–7. Temeljna primerjalna študija: Chitty, *The Desert a City: An Introduction to the Study of Egyptian and Palestinian Monasticism under the Christian Empire*.

8 O povezavi Kasijana s Hieronimom gl.: Driver, »From Palestinian Ignorance to Egyptian Wisdom: Cassian's Challenge to Jerome's Monastic Teachings«, 293–315.

9 *Inst.* 4.21–32; *Coll.* 17. O Kasijanovi izkušnji egiptovskega menišтва gl.: Chadwick, *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism*, 13–26.

10 *Inst.* 3.4; 4.31. Verjetno gre za samostan na pastirskih poljanah, danes v krščanski vasi Beit-Sahour na palestinskem območju, kilometer vzhodno od Betlehema proti Judejski puščavi in Mrtvemu morju.

11 *Inst.* 4.32.

12 *Inst.* 3.4; 5.24.

Kasijan opisuje, kako je v votlini Kristusovega rojstva slovesno prisegel, da se bo s potovanja k egiptovskim menihom v družbi prijatelja Germana hitro vrnil.¹³ Čeprav je iz njegovih spisov težko z gotovostjo razbrati, koliko časa je Kasijan dejansko preživel v Egiptu, se je njegovo obdobje v egiptovskih puščavah verjetno raztegnilo na več kot deset let, in sicer od sredine 80. let 4. stoletja do leta 399 oz. 400.¹⁴

Puščavska naselbina Sketis, ena izmed zibelk egiptovskega asketskega gibanja, je postala njun dom. Skupaj s Paladijevim delom *Historia Lausiaca* so Kasijanovi opisi tamkajšnjega življenja eni prvih in redkih očitnih poročil o tem meniškem središču. Tamkajšnji puščavniki samotarji, katerih sad so tudi slavne apoftegme, so se Kasijanu za vedno vpisali v srce kot popolnejši od cenobitskih menihov. Meniško življenje v Sketis odtlej v Kasijanovih očeh predstavlja vrhunec meniškega ideala, na kar se bo v svojih poznejših spisih pogosto nanašal. To odslikava tudi zgradba njegovih spisov: Kasijanovo delo *De institutis* je namreč zamišljeno kot vodilo za cenobitske menihe, medtem ko *Collationes*, pogovori s puščavniki v Sketis, poudarjajo bolj dovršeno predanost anahoretov kontemplaciji.¹⁵

V puščavi sta se z Germanom pridružila skupini menihov pod vodstvom Pafnucija, prezbiterja štirih cerkva v Sketis, ki je bil miselno blizu origenistični teologiji.¹⁶ Ko Kasijan našteva štiri največje anahorete, omenja najprej aba Mojzesa, nato Pafnucija in oba Makarija (ustanovitelj Sketis Makarij Veliki oz. Egiptovski, umrl 391, in Makarij Aleksandrijski, umrl 395) (*Coll.* 19.9.1). Z Makarijem Velikim se Kasijan ni osebno srečal, zapisal pa je pogovore z drugimi tamkajšnjimi menihi, Danielom (*Coll.* 4), Sarapionom (*Coll.* 5), Serenusom (*Coll.* 7–8), Izakom (*Coll.* 9–10) in Theonasom (*Coll.* 21–23). Poleg zgodb in vtisov s svojih srečevanj z menihi iz puščave Sketis Kasijan na kratko opisuje tudi pomenek z aba Teodorjem iz naselbine Kelija (*Coll.* 6.1.3).¹⁷

Odhodu Kasijana in Germana iz egiptovske puščave je botroval origenistični spor, ko je pozimi leta 399 aleksandrijski patriarh Teofil s pismom obsodil antropomorfito, tj. tiste, ki so Bogu priznavali človeško obliko (predvsem kot podobo v duhovnem življenju; znan je denimo aba Sarapion).¹⁸ Kasijan piše, da je to sprva razveselilo aba Pafnucija in

13 *Coll.* 17.2.2; 17.5.3.

14 Z enkratno kratko vrnitvijo v Palestino po sedmih letih bivanja v Egiptu. Dokaj izčrpen pregled tega egiptovskega obdobja opisuje Stewart, *Cassian the Monk*, 7–12. Kasijan natančnega opisa poti ne podaja, lahko pa razberemo, da sta z Germanom obiskala Nilovo delto, Sketis in Kelije.

15 Gl. *Coll. praef.* 1, 2, 7; *Coll.* 1.1; 3.1.1; 10.2.3; 18.15.1; 18.16.15. Razmerju med obema Kasijanovima spisoma je posvečeno 2. poglavje v knjigi: Stewart, *Cassian the Monk*, 27–39.

16 Pafnucijevo bližino origenizmu je mogoče zaznati iz njegovih kritik antropomorfizma, gl. *Conf.* 3.1.1; 10.2.3; 18.15.1.

17 Odličn strnjen prikaz prozopografije menihov glede na različne lokacije, ki jih je obiskal in opisal Kasijan, podaja Stewart, *Cassian the Monk*, 133–140.

18 Gl. npr. Sheperd, »The Anthropomorphic Controversy in the Time of Theophilus of Alexandria«, 263–273.

njegovo skupnost, saj so bili bolj pod origenističnim vplivom (zgolj duhovno pojmovanje Boga in molitve), vendar se je naslednje leto drugi val te kontroverze obrnil prav proti origenističnim menihom in verjetno prisilil Kasijana in Germana, da sta zapustila Egipt, ki sta ga tako vzljubila. Vpliv origenistične teologije Evagrija Ponskega na Kasijana je tako velik,¹⁹ da se je gotovo tudi sam počutil nezaželenega v Egiptu, zaradi česar se je verjetno pridružil drugim menihom, ki so bežali proti Palestini in v prestolnico Konstantinopol. Tam jih je sprejel nadškof Janez Krizostom in v letih 403/404, ko je tudi Krizostoma doletel izgon, sta Kasijan in German že zagotovo bila med njegovo duhovščino.²⁰

Sam Kasijan skorajda ne omenja svojega obdobja v prestolnici bizantinskega imperija, izvemo le, da ga je Krizostom posvetil v diakona. (*Inst.* 11.18) Politična in teološka drama, sredi katere se je znašel ob origenističnih sporih, ga je hitro potisnila v novo avanturo: njegovo znanje grščine in latinščine je bilo ključno, da so ga, skupaj z Germanom, jeseni 404 poslali v Rim k papežu Inocencu, da bi konstantinopelskega nadškofa zagovarjal glede preglednosti ekonomskih zadev. Kaj se je v naslednjih letih s Kasijanom zgodilo, ni povsem jasno, vsekakor pa ga spet srečamo okrog leta 415, tokrat v Masiliji (današnji Marseille v južni Franciji), glavnem mestu rimske province *Galia Narbonensis*.²¹ To pristaniško mesto je bilo trgovsko in prometno središče za številne potnike z vzhodnega Sredozemlja ter je kot tako postalo živahno vozlišče različnih idej, tudi glede meništva.

Kasijan je v Masiliji našel primerno okolje, da je lahko v novo resničnost prenesel svojo egiptovsko izkušnjo,²² medtem ko je bila zahodna meniška tradicija še v povojih. Kasijanovo delo je poskus nekakšne prenove oz. protiuteži delu Sulpicija Severa *Vita Martinii*,²³ saj je na področju Galije takratni meniški ideal predstavljal Martin Tourski (316–397), ki ga Kasijan sicer eksplicitno ne omenja, implicitno pa kritizira razpuščeno meniško življenje.²⁴ Večje spoštovanje je imel do Honorata Arleškega²⁵ in njegovih menihov na slovitem otočku sv. Honorata ter menihov na otokih blizu Toulona.²⁶

19 Čeprav Kasijan Evagrija nikoli ne omenja (razen morda kot »brat iz Ponta«, *Inst.* 5.32.1) in se zdi, da mora zaradi nastalih razmer nekako »zatajiti« – izbira pripovedi o antropomorfski kontroverzi v *Coll.* 10 in sprememba »problematične« terminologije (*apátheia* postane *puritas cordis*) –, je jasno, da je bil njegov vpliv na Kasijanovo meniško teologijo izjemen. Stewardova študija *Cassian the Monk* to obširno razlaga.

20 Prim. *Inst.* 12.20; *De inc.* 7.31.1.

21 Za pregled tega galskega obdobja gl. Stewart, *Cassian the Monk*, 15–24.

22 Kontekstualizacija Kasijana znotraj asketizma v takratni Galiji je lepo opisana v Goodrich, *Contextualizing Cassian: Aristocrats, Asceticism, and Reformation in Fifth-Century Gaul*, 8–32. O meniški teologiji v galskem kontekstu 5. stoletja govori Casiday, *Tradition and Theology in St John Cassian*, 16–71.

23 Slovenski prevod: *Martinovo berilo* (Celje: Mohorjeva družba, 2017).

24 Zanimiv primer tega je npr. uporaba obleke iz kamelje dlake, uvožene iz Egipta (*V. Mart.* 106), kar Fontaine omeni kot *snobisme ascétique* (SC 134, str. 681–682).

25 Lerinško otočje ob obali današnjega Cannesa (Îles de Lérins) predstavljata slavna otoka sv. Marjete in otok sv. Honorata, kjer še danes delujoč trapistovski samostan nadaljuje skoraj neprekinjeno tradicijo meniškega življenja vse od ustanovitve ok. leta 410.

26 Današnji Îles d'Hyères, Ratonneau in Pomègue.

3 Prenos egiptovske meniške duhovne tradicije v Kasijanovih spisih

Masiljski škof Proklos je bil zelo naklonjen meništvu, kar je spodbudilo tudi Kasijana, da je ustanovil dva samostana (samostan sv. Viktorja za moške²⁷ in drugega za ženske). Na prošnje škofov, da bi opisal izkušnjo meniškega življenja, sta nastali tudi dve njegovi najpomembnejši deli o teologiji meniškega življenja: *Collationes*²⁸ in *De institutis coenobiorum*.²⁹ V obeh delih navdušeno opisuje dogodke, pogovore, nauke in izkušnje, ki jih je doživel ob osebnem srečanju z menihi egiptovskih meniških naselbin in puščav. Večina podatkov o egiptovskem meništvu s konca 4. stoletja v Spodnjem Egiptu, ki jih podaja Kasijan, je dokaj zanesljiv prikaz takratnega tamkajšnjega življenja, saj resnično uči iz svoje lastne doživete izkušnje, ki jo je prežil v besede. Res pa je, da so te izkušnje v dvajsetih letih, odkar je zapustil Egipt, živele in zorele v njem, ter da je marsikaj najverjetneje tudi pozabil.³⁰

4 *De institutis coenobiorum* (Uredbe)

Kasijanov spis *De institutis* oz. s polnim naslovom *De institutis coenobiorum et de octo principalium vitiorum remedia* (*Uredbe in zdravila za osem osnovnih grešnih nagnjenj*) – je prvo njegovo zapisano delo. Posvečeno je škofu Kastorju iz bližnje škofije Julija Apta v provinci *Narbonensis Secunda*, mesta severozahodno od Marseilla (današnji Apt). Kastor je tam želel ustanoviti cenobitski samostan, saj samostanov na tem območju še ni bilo, zato se je obrnil na Kasijana. Le-ta v predgovoru pojasni, da se bo pri uvajanju uredb za novi samostan zgledoval zlasti po egiptovskih običajih:

Ker želiš uvesti uredbe vzhodnih in zlasti egiptovskih cenobijev v tvoji provinci, ki cenobijev še nima, in čeprav si sam popoln v vseh krepostih ter znanju in čeprav si tako

27 Samostan sv. Viktorja, posvečen tamkajšnjemu rimskemu mučencu iz 3. stoletja (+303/304), je še danes ena izmed osrednjih znamenitosti Marseilla (Abbaye Saint Victor de Marseille). Pod baziliko ob tem znamenitem samostanu so v kriпти še vidni ostanki prvih zgradb iz 5. stoletja. Poleg številnih drugih sarkofagov ima tam posebno mesto tudi čudovit marmornat sarkofag Janeza Kasijana, kjer je bil pokopan.

28 Kritična izdaja: *Cassiani Opera – Collationes XXIII.*, CSEL 13, ur. M. Petschenig in G. Kreuz (Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004). Na voljo sta npr. francoski prevod (SC 42, 54, 64) in angleški prevod B. Ramseya, »*The Conferences*« ACW 57 (New York; Mahwah (N.J.): Paulist Press, 1997). Na slovenski prevod, razen *Conf.* 9 in 10, ki ju je že prevedel Nikolaj Aracki, še čakamo.

29 Kritična izdaja: *De Institutis Coenobiorum. De Incarnatione contra Nestorium*, CSEL 17, ur. M. Petschenig in G. Kreuz (Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004). Poleg francoskega prevoda v zbirki *Sources chrétiennes* (SC Série des Textes Monastiques d'Occident XVII), obstaja tudi angleški prevod B. Ramseya, *The Institutes* (ACW 58, 2000). Slovenski prevod je v pripravi. O samem tekstno-kritičnem problemu Kasijanovih del in prenosu le-teh gl. Cameron, »*The Transmission of Cassian*«, *Revue d'histoire des textes*, 361–365.

30 Prim. *Inst. praef.* 4.

poln vsega duhovnega bogastva – tako da tistim, ki iščejo popolnost, obilno zadošča za zgled ne le tvoja govorica, temveč tudi sólo tvoje življenje –, vendarle prosiš tudi mene, da kot nezgovoren človek, omejen v govoru in znanju, s čim prispevam iz pomanjkanja svojih misli za izvršitev tvoje želje. Naročaš mi, da pripovedujem o uredbah samostanov (*instituta monasteriorum*), za katere smo videli, da se jih držijo v Egiptu in Palestini, tako so nam jih izročili očetje. Pisal bom na okoren način in ne bom iskal lepe govorice; v tem si namreč ti sam najbolj izobražen. Bratom v tvojem novem samostanu hočem namreč razložiti preprosto življenje svetih s preprosto govorico. (*Inst. praef. 3*)³¹

To sveto življenje je Kasijan doživel v Egiptu, zato je lahko kritičen do načina meništvá, kot ga je opazil v Galiji in ki je v ospredje postavljalo predvsem čudežne ter nenavadne dogodke. Že na začetku spisa jasno zatrdi, da ne bo govoril o Božjih čudežih, temveč o popravljanju našega vedenja in o doseganju popolnega življenja. Kasijanov namen je torej menihom pokazati pot popolnosti, osebne svetosti, in sicer po pravilih samostanov, ki so bili v Egiptu in Palestini ustanovljeni že pred »davnimi« časi. Kasijan zanika, »da je lahko kakšna nova ureditev v zahodnih pokrajinah, v Galiji, izumila kaj pravilnejšega ali popolnejšega kakor tiste uredbe, s katerimi so sveti in duhovni očetje že od začetka pridiganja apostolov ustanavljali samostane, ki so vzdržali vse do danes«. (*Inst. praef. 8*)

Videzu brezkompromisnega preslikavanja in vsiljevanja egiptovske tradicije navkljub, pa Kasijan svojemu posredovanju dodaja tudi pomembno načelo za svoje posredovanje. Odloči se, da bo določene uredbe oz. običaje prilagodil novemu okolju, da jih bo kontekstualiziral:

V tem delu nameravam uveljaviti določeno zmernost, tako da bom po običajih samostanov, ki so v Palestini³² ali v Mezopotamiji, ublažil vse, o čemer bom presodil, da je v teh naših pokrajinah po pravilih Egipčanov (*secundum Aegyptiorum regulam*)³³ nemogoče, preveč trdo ali togo, bodisi zaradi trdote podnebja bodisi zaradi napornosti in drugačnosti vedenja. Če se namreč ohrani pametna mera (*mensura* [γνῶμη]), ki odgovarja zmožnosti, je možno doseči enako popolnost tudi v neenakih pogojih. (*Inst. praef. 9*)

Za navidezno enostavnostjo in samoumevnostjo teh besed je moč razbrati razumevanje tradicije, na kateri temelji Kasijanova misel: le-ta je nekaj svetega, a obenem živega, fleksibilnega in praktičnega. Za dosego določenega cilja – *vita perfecta* – so včasih potrebna različna sredstva. Čeprav je za Kasijana Egipt neprimerljiv ideal, na tem mestu

31 Slovenski prevod *Instituta* je avtor članka pripravil s pomočjo neobjavljenega osnutka prevoda Štefana Vojtëcha.

32 Prvi kraj Kasijanove meniške izkušnje.

33 V obeh delih je ta tendenca stalnega primerjanja z egiptovskim meništvom jasno prisotna, gl. *Inst.* 4.1sl., 4.14sl, *Coll.* 3.22.4, 5.12.3, 17.3sl., 18.2.2sl., 19.1.3sl., 21.11.

razumno doda, da bo včasih uredbe prilagodil tudi v skladu s pravili samostanov v Mezopotamiji in Palestini, ki jih je sam tudi poznal. To pa ne zadeva zgolj zunanjih malenkosti (npr. obleka), temveč celo sam način življenja. V nasprotju s svojim prepričanjem o superiornosti eremitskega načina meništvu v Egiptu, Kasijan v Galiji uvaja cenobitstvo. Njegov cilj je bila namreč interpretacija običajev Vzhoda in kontekstualizacija le-teh v zahodnem okolju, ne pa absolutna implementacija brez inkulturacije.³⁴

V predgovoru k delu *De institutis* oriše dva osnovna namena, ki ju opredeljuje že sam naslov in ki začitujeta ta prenos od Egipčanov na nov kontekst samostana škofa Kastorja:

Potrudil se bom – kolikor z Božjo pomočjo zmorem – zvesto razložiti njihove običaje in pravila samostanov (*instituta ac monasteriorum regulas*) in predvsem izvore in vzroke glavnih grešnih nagnjenj (*principalium vitiorum origines et causae*), ki jih naštevajo osem, in tudi kako jih zdraviti po njihovih izročilih. (*Inst. praef. 7*)

Delo je torej razdeljeno na dva dela. Prve štiri knjige natančneje opisujejo uredbe za življenje menihov, medtem kot nadaljnjih osem knjig spregovori o osmih grešnih nagnjenjih (*vitia principalia*).

4.1 *Instituta* za menihe (*Inst.* 1–4)

Prva knjiga je posvečena menihovi obleki, ki ni zgolj vprašanje videza, temveč ima predvsem simbolni in duhovni pomen.³⁵ Druga in tretja knjiga obravnavata dnevni in nočni ritem molitvenega življenja meniha, pri čemer se jasno pokaže, da se zdi Kasijanu egiptovski način najprimernejši.³⁶ Četrta knjiga prav tako prinaša opise egiptovskih praks,³⁷ tokrat glede sprejemanja novih menihov in drugih običajev, ki jim dodaja poučne prigode; največ le-teh zadeva pokorščino, druge kreposti in čistost srca (*puritas cordis*), ki je osrednji cilj meniha.

Čeprav Kasijan poimensko ne navaja Martina, Pavlina iz Nole ali Sulpicija Severa, številni avtorji trdijo, da je delo *De institutis* očitna kritika te zahodne meniške tradicije, še zlasti če je vezana na Martina iz Toursa. Spet drugi vidijo Kasijanovo delo zgolj kot

34 Columba Stewart priznava, da je Kasijana v določeni meri razumeti tudi kot nekakšnega »kulturnega imperialista«, ki je helenizirano egiptovsko meništvu predstavljal kot edini in najboljši model za posnemanje na Zahodu, vendar na podlagi študija grškega izrazoslovja v njegovi latinščini denimo pokaže, da je predstavo o meništvu in jezik prilagodil latinskemu svetu južne Galije, kar ne nazadnje dokazuje tudi njegov uspeh; gl. Stewart, »From λόγος to Verbum: John Cassian's Use of the Greek in the Development of a Latin Monastic Vocabulary«, 21–22.

35 Eksplicitna navezava na Egipčane, *Inst.* 1.3.

36 Glej npr. *Inst.* 2.3; 2.4; 2.10; 3.1; 3.5.2 idr.

37 Kasijan v tej knjigi združi pravila Egipčanov in Tebancev (*Inst.* 4.1).

logično nadaljevanje in razvoj te tradicije, kot nekakšno oplemenitenje z egiptovskim navdihom.³⁸ V predgovoru piše, da se mora meništvo posvečati odpravljanju slabosti in stremenju k popolnosti, ne pa se ukvarjati s čudežnimi zgodbicami (*Inst. praef.* 8), kar lahko razumemo kot kritiko del *Vita Martinii* in *Dialogi* Sulpicija Severa, ki zelo poudarjata čudežna dejanja Martina.³⁹ Kasijan kritizira tudi nediscipliniranost in neurejenost latinskega meništva (*Inst.* 2.3.4–5; 2.7.1; 2.7.3; 4.16.3); opozarja npr. na mladega meniha, ki si je drznil upreti se svojemu predstojniku (*Inst.* 12.28); zgraža se nad razpuščeno liturgijo brez enotnega sistema psalmov (*Inst.* 2.1–3.1); menihi, namesto da bi bedeli, hodijo spat po nočnem oficiju (*Inst.* 3.5.1); parodira galske menihe (*Inst.* 4.14–15), ki se upirajo ročnemu delu itn. Tudi če pustimo presojo o predmetu Kasijanove kritike ob strani, je brez dvoma jasno, da je egiptovski ideal meništva predstavljen kot poglobljen, usmerjen na notranjo duhovno plat, kreposti in svetost menihovega življenja. To je bila srčika egiptovskega meništva, ki je navdušila in privlačila Kasijana, da ga je vzel za vzor.

4.2 *Octo vitia principalia* in Egipčani (*Inst.* 5–12)

To pozornost na notranje vzgibe duše, ki je tako močna v vzhodni tradiciji – če omenimo zgolj Origena, apoftegm, ⁴⁰ Evagrija Pontskega ⁴¹ ali Makarija Velikega –, še posebej pomenljivo izraža tudi Kasijanov govor o osmih grešnih nagnjenih oz. mislih (*vitia*), ki ga predstavi v drugem delu spisa *De institutis*. Od 5. do 12. knjige Kasijan sintetizira puščavsko izkušnjo duhovnega boja ter na podlagi naukov in izkušenj egiptovskih puščavskih očetov predstavi načine, kako se boriti z zlimi mislimi in kako jih premagovati.⁴² Vsaka knjiga je posvečena enemu grešnemu nagnjenju, ki si sledijo od bolj mesenih do bolj duhovnih: požrešnost (*spiritus gastrimargiae*, *Inst.* 5), nečistovanje (*spiritus fornicationis*, *Inst.* 6), lakomnost (*spiritus philargyriae*, *Inst.* 7), jeza (*spiritus irae*, *Inst.* 8), žalost (*spiritus tristitiae*, *Inst.* 9), duhovna naveličanost (*spiritus acediae*, *Inst.* 10), domišljavost (*spiritus cenodoxiae*, *Inst.* 11), napuh (*spiritus superbiae*, *Inst.* 12).

Prav z naukom o osmih *vitia principalia* je Kasijan opravil enega izmed najpomembnejših korakov pri prenosu duhovne tradicije, saj je sintezo Evagrija Pontskega (ok. 345–399), ki je v grščini že leta 375 na podlagi zbranih izkušenj puščavskih očetov

38 Npr. Fontaine, »L'ascétisme chrétien dans la littérature gallo-romaine d'Hilaire à Cassien«, 105–113.

39 Sulpicij celo govori o podobnih čudežnih dejanjih egiptovskih menihov, Kasijan pa v *Coll.* 15 spregovori ravno proti pretiranemu poudarjanju čudežev nasproti krepostnemu življenju.

40 V slovenščini je na voljo prevod: *Izreki svetih starcev – Apophthégmata hagion gerónton: abecedna zbirka*, prev. J. Hrovat (Celje: Mohorjeva družba, 2002).

41 Slovenski prevod celotnega Evagrijevega korpusa: Evagrij Pontski, *Spisi in pisma*, prev. A. Širca in G. Kocijančič (Ljubljana: KUD Logos, 2015).

42 Vsem skupaj je posvečena tudi 5. knjiga dela *Collationes*.

oblikoval seznam osmih *logismoi*,⁴³ »prevedel« v latinščino in jo prenesel na Zahod. Prav Janez Kasijan je prek svoje transkulturne mediacije omogočil, da je lahko pozneje, leta 590, papež Gregor Veliki znova revidiral ta nabor in izoblikoval nauk o sedmih smrtnih grehih, kot ga na Zahodu poznamo še danes.⁴⁴

Zanimivo je, da Evagrijs sam ni podal nobene razlage za samo numerično vrednost osmih zlih misli, medtem ko pri Kasijanu, kot ugotavlja Columba Stewart, najdemo prav to, celo z jasno navezavo na Egipt.⁴⁵ To stori na podlagi interpretacije 5 Mz 7,1, kjer je zapisan seznam sedmih narodov (*Hetejci, Girgašéjci, Amoréjci, Kánaanci, Perizéjci, Hivéjci in Jebusejci*), ki so jih Izraelci morali premagati, da bi zasedli obljubljeni deželo.⁴⁶ Kasijan položi v usta aba Sarapiona razlago, ki k prej naštetim narodom doda še Egiptčane kot simbol požrešnosti.⁴⁷ Dejstvo, da Mojzes pri naštevanju izpusti Egiptčane, Kasijan razloži s tem, da so jih Izraelci že premagali in da so zapisani le tisti narodi, ki jih morajo še premagati, tj. sedem zgoraj navedenih. Egiptčani – tisti iz Mojzesovega časa in ne egiptovski menihi, ki jih je srečal Kasijan – postanejo torej nova metafora, ki omogoča izvirno Kasijanovo interpretacijo, saj so že premagani (tj. *exodus*); možno pa je, da so v Kasijanovi perspektivi egiptovski puščavski očetje *novi Egiptčani*, ki so premagali požrešnost (*gastrimagra*), kot je to dojemal sam ob srečevanju z njihovim asketskim življenjem.⁴⁸

Verjetno najbolj znan odlomek iz Kasijanovih del nasploh je opis duhovne naveščenosti (*akedia*). Njegova psihološka subtilnost tu pride do najvišjega izraza, ko tudi s kančkom humorja opisuje simptome akedije: »Ko ta demon obsede ubogo srce, povzroči, da mu kraj postane zoprni, da zasovraži celico in postane prezirljiv ter zaničljiv do sobratov, ki prebivajo z njim ali v njegovi bližini, kakor da bi bili nemarni in premalo duhovni.« (*Inst.* 10.2.) To je značilen nauk, ki se je porodil v puščavi, Kasijan pa s presunljivo natančnostjo in duhovno pretanjenostjo, na podlagi konkretnih izkušenj puščavskih očetov, razločuje to duhovno stanje ter podaja zdravila zanj.

De institutis se tako pokaže kot prvovrstno delo, ki ves navdih črpa iz egiptovske puščavske izkušnje prvih menihov, s poznavanjem in sintezo predhodnih vzhodnih (grških) »puščavskih« avtorjev pa napravi ustvarjalen prenos prvinske izkušnje in nauka v popolnoma drug kontekst južne Galije, novo nastajajočega zahodnega

43 Evagrijs Pontski je bil prvi, ki jih je zapisal in razvrstil na seznam, čeprav se je sama ideja rodila v krogu krščanskega stoicizma in neoplatonizma s konca 4. stoletja. Opazen je določen premik na vsebinskem poudarku terminologije od Kasijana, saj Evagrijs v *Praktiku* govori o osmih »najsplošnejših mislih« (*genikótatoi logismoi*).

44 Gregor Veliki je združil *vitium* duhovne naveščenosti (*akedia*) in žalosti ter formuliral en greh lenobe.

45 Stewart, »John Cassian's Schema of Eight Principal Faults and his Debt to Origen and Evagrius«, 211. Omenja tudi novozavežno interpretacijo s sedmimi hudobnimi duhovi, ki se vrnejo v hišo ob izgonu enega (prim. Mt 12,43-45; Lk 11,24-26).

46 *Coll.* 5.16-19.

47 *Coll.* 5.18.

48 Gl. *Coll.* 5.19.3.

meništva, vse to v latinskem jeziku, s čimer Kasijan postane začetnik latinske meniške duhovne terminologije.

5 *Collationes* (Pogovori)

Drugo pomembno Kasijanovo delo, eno izmed daljših spisov zgodnjekrščanske literature, ima naslov *Collationes* (oz. *Conlationes*), kar pomeni *Pogovori*. Sestavljeno je iz 24 različnih pogovorov, ki so razdeljeni v tri dele (*Coll.* 1–10, 1–17, 18–24). Vsi pogovori prinašajo Kasijanovo reflektirano izkušnjo srečevanja z egiptovskimi menihi: v prvem delu s področja Sketis, v drugem iz bližine mesta Tenes in v tretjem iz okolice mesta Diolkos. Vsi trije deli so uvedeni s Kasijanovimi predgovori, kar nam omogoča datiranje samega dela: prva dva dela naj bi bila napisana leta 426, tretji pa ne pozneje kot leta 429. Dejanski pogovori z menihi v egiptovski puščavi so se dogodili v času, ko sta bila tam Kasijan in German, tj. konec 4. stoletja do leta 399, torej skoraj 30 let prej. Odpira se vprašanje, ali in v kakšni obliki so se ti pogovori dejansko odvijali in kakšno oz. kolikšno vlogo imajo pri tem Kasijanova osebna refleksija, ponotranjenje in sintetiziranje.⁴⁹ Poleg dejanskih pogovorov z egiptovskimi puščavskimi starci so na delo *Collationes* vplivala še številna druga dela, v prvi vrsti Evagrijev Pontski,⁵⁰ nepahomijanska tradicija,⁵¹ stoicizem,⁵² Avguštin⁵³ idr. Na tem mestu nakažemo zgolj okvirne tematike, s katerimi se Kasijan (in German) v teh pogovorih z egiptovskimi menihi ukvarja.

5.1 *Coll.* 1–10

Osnovni ton delu daje pojem čistosti srca (*puritas cordis*) kot temeljni cilj meniškega življenja.⁵⁴ Le-temu sta namenjena prva dva pogovora. V tretjem govori o treh klicih in treh odpovedih (telesa, srca in ponotranjenje) ter o razmerju med Božjim in človeškim delovanjem. Četrti tematizira konflikt med telesom in duhom v luči duhovnega boja

49 Resnega dvoma o historičnosti osrednjih puščavskih očetov, starcev (npr. Pafnucij, Izak, Pojmen) ni, saj so pričevanja o njih tudi v drugih virih. Gotovo pa je delež Kasijanove kreativnosti pri zapisovanju teh pogovorov nezanimljiv in ravno v njem se kaže Kasijanova genialnost. B. Ramsey, uvod k *The Conferences*, 9.

50 Z vplivi na Kasijanovo delo, posebej Evagrijevim, se ukvarja monografija Marsili, *Giovanni Cassiano ed Evagrio Pontico. Dottrina sulla carità e contemplazione*.

51 Prim. Weber, »Die Stellung des Johannes Cassianus zur ausserpachomianischen Mönchstradition: Eine Quellenuntersuchung«.

52 Colish, *The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages*, 114–122.

53 Posebno *Coll.* 13 o temi razmerja med milostjo in svobodno voljo. Gl. tudi Ramsey, »John Cassian: Student of Augustine«, 5–15.

54 Tudi ta formulacija je Kasijanov izvorni prispevek, saj se je izogibal pojmu *apátheia*, ki je bil zaradi kontroverznosti Evagrija večkrat kritiziran. Npr. Hieronim je Evagriju očital bližino pelagianizmu, prim. *Ep.* 133.3.

in svobodne volje. Peti pogovor, ki je eden izmed kompleksnejših, ponovi temo osmih grešnih nagnjenj in razpravlja o intrinzični povezavi med njimi. Šesti pogovor opisuje tripartitno razdelitev stvarnosti na svetu (dobro, slabo, indiferentno). Sedmi in osmi se dotakneta antropologije (prim. spremenljivost duše), demonov, hermenevtičnih principov interpretacije Svetega pisma. (*Coll.* 8.3–4) Deveti in deseti sta verjetno najbolj znan odlomek iz tega Kasijanovega dela, ki se mu bomo posvetili v nadaljevanju.

5.2 *Coll.* 11–17

Enajsti pogovor, ki odpira kronološko najstarejši del besedila, je z vidika proučevanja Egipta najbolj zanimiv, saj opisuje začetno hrepenenje po Egiptu in nato prihod Kasijana in Germana, v splošnem pa tematizira doseganje popolnosti v ljubezni. Naslednji pogovor je namenjen čistosti, ki jo je mogoče doseči z nadzorom uma nad telesom v šestih stopnjah. Trinajsti pogovor je zagotovo najbolj kontroverzen izmed vseh zaradi domnevnega semi-pelagianizma (oz. semi-avguštinizma), ki zagovarja stališče, da je zaradi dobrote ustvarjene človeške narave, še pred prejemom milosti, moč delati dobro: »Ko (Bog) opazi v nas vznik določene dobre volje, jo on takoj razsvetli, okrepi in spodbudi k odrešenju, tako da podeli rast temu, kar je on sam vsadil oziroma kar je videl, da je *izšlo iz našega truda (nostro conatu emersisse)*.«⁵⁵ Štirinajsti pogovor govori o dveh vrstah spoznanja: praktičnem (*praktiké*) in duhovnem oz. kontemplativnem (*theoretiké*). Petnajsti pogovor odpre temo ponižnosti spricho Božjih darov ter večje vrednosti poprave življenja s krepotmi nad spektakularnimi čudeži. Naslednji pogovor govori o različnih vrstah prijateljstva. Sedemnajsti pogovor opisuje obljubo Kasijana in Germana, da se bosta kmalu vrnila iz Egipta, ter v nadaljevanju podaja razloge za to, da sta obljubo prelomila z namenom višjega dobrega – ostati v Egiptu.

5.3 *Coll.* 18–24

Tretji del pogovorov je prav izrecno posvečen duhovnemu oblikovanju novo nastajajočega galskega meništva, znova na podlagi Kasijanove izkušnje z egiptovskimi menihi. Osemnajsti pogovor opisuje tri vrste egiptovskih menihov,⁵⁶ ponovno je poudarjena superiornost egiptovskega meništva nad sirskim⁵⁷ in tematiziranje razlike med

55 *Coll.* 13.8.4. Poudarek op. a. O tem problemu je napisane veliko strokovne literature, gl. bibliografijo v Ramsey, *The Conferences*, 463.

56 1. Cenobiti, ki živijo skupaj (*Coll.* 18.5); 2. anahoreti, ki živijo v samoti puščave (*Coll.* 18.6); 3. sarabaiti, ki so obsojanja vredni, saj ne živijo v uboštvi in pokorščini (*Coll.* 18.7). K tem dodaja še četrto vrsto, ki je ne poimenuje, karakterizira pa menihe, ki sprva živijo v cenobijih, nato pa le-te zapustijo in gredo po svoje (*Coll.* 18.8). Verjetno je, da je imel velik vpliv na to razdelitev Hieronim (*Ep.* 22.34).

57 Gl. *Coll.* 18.1.

cenobitskim in anahoretskim življenjem.⁵⁸ Le-tega nadaljuje tudi v naslednjem pogovoru. Dvajseti pogovor deluje kot sinteza cenobitske popolnosti, saj aba Pinufij spregovori o kesanju in popravi življenja. Naslednji pogovor opisuje razloge, zakaj se v binkoštnem času ne pokleka in ne posti, kar je bila izvirno egiptovska tradicija, ki je obiskovalca nista poznala iz Sirije. Dvaindvajseti pogovor govori o nočnih videnjih, predzadnji pa o pavlinski dilemi: »Ne delam namreč dobrega, ki ga hočem, marveč delam zlo, ki ga nočem.«⁵⁹ Zadnji pogovor je posvečen zapustitvi sveta, kar pomeni tudi določeno distanco do sorodnikov, v čemer so znova zgled egiptovski menihi, saj uspejo ohranjati samoto kljub bližini svojih domačih.⁶⁰

5.4 Molitev (*Coll.* 9 in 10)

Slavna deveti in deseti pogovor z očetom Izakom, ki naj bi se osebno poznal z Antonom Puščavnikom,⁶¹ spregovorita o molitvi.⁶² Sprva ju je nameraval zapisati kot zaključek svojega celotnega dela, ki je bilo najprej mišljeno kot celota desetih pogovorov, saj kaže ta na cilj in namen prejšnjih pogovorov: »Cilj vsakega meniha in popolnost njegovega srca težita k nenehnemu in neprekinjenemu vztrajanju v molitvi in – kolikor je človeški krhkosti mogoče – k napredovanju v stalnem miru duha ter trajni čistosti.«⁶³

Na začetku oče Izak poudari osrednje mesto molitve in nujnost urjenja v kreposti, da bi lahko vstopili v notranjo molitev. Od zunanjega vidika okoliščin za molitev pozornost usmeri na notranjost, kjer boj proti grehu in skušnjavam odpira prostor spokojnosti in nenehni molitvi. Kasijan s pomočjo evangeljske prilike o zidanju stolpa na podlagi premisleka in skrbnega načrtovanja (prim. Lk 14,28) uči, da moramo tudi našo molitveno pot skrbno in postopno graditi.⁶⁴ Najprej z odpovedjo strastem in urjenjem v kreposti, da lahko nato dospemo do trdnosti in vztrajnosti. Tako postanemo vzdržljivi, in tudi če pridrvijo nevihte skušnjav, ne pademo v greh (prim. Lk 6,48). Za vstop v molitev je treba odložiti hlepenje po telesnih oz. materialnih stvareh, vsako ukvarjanje s poslovanjem,

58 Ni povsem jasno, kateri tip meništva preferira Kasijan. Po eni strani ima anahorete za tiste, ki so dosegli višjo stopnjo popolnosti (prim. *Coll.* 18.16.15), vendar po drugi strani pravi, da so cenobiti *optimo genere monachorum* (*Coll.* 18.11.1) zaradi ponižnosti, prim. tudi *Inst.* 5.36.1. Kasijanov namen je varovati pred ekstremizmi in absolutizirajočim poudarjanjem le enega oz. vztrajanjem pri zunanji formi. Bistvo meništva je, po Kasijanovo, pozornost na notranje življenje, očiščevanje srca, rast v krepostih.

59 *Coll.* 23; Rim 7,19.

60 *Coll.* 24.7.

61 Prim. *Coll.* 9.31; Paladij, *Dial.* 17.

62 Za obširnejšo razlago teh dveh pogovorov glej Bogataj, »*Oratio ignita*: Janez Kasijan, učitelj mistične molitve«, 78–83. Gl. tudi: Feiss, »Cassian and Monasticism«, *Monastery of the Ascension*, povzeto 30. septembra 2020, <https://www.idahomonks.org/sect405.htm> in Levko, *Cassian's Prayer for the 21st Century*.

63 *Coll.* 9.2.1.

64 *Coll.* 9.2.

obrekovanje, klepetanje, norčavost in jezo, saj le prek očiščenja, preprostosti in nedolžnosti lahko dospemo do podlage za globoko ponižnost.⁶⁵

Kasijan naravo človeške duše primerja z občutljivim tankim perescem, ki ga veter zaradi lahkote sam ponese v višave, če seveda ni obtežen s kakšno umazanijo. Dovolj je že rahel vzdih, da naša molitev prodre celo nad nebo.⁶⁶ Kot protiutež človeškemu trudu za očiščenje aba Izak razloži, da sta za molitev potrebna tako čistost srca in duše (*puritas cordis atque animae*), ki je deloma sad našega prizadevanja, kot tudi razsvetljenje Svetega Duha (*inluminatio sancti spiritus*).⁶⁷ Kasijanova stvarnost se kaže tudi, ko razlaga, da vsak izmed nas moli na določen, sebi lasten način. Kadar smo obteženi z obupom in žalostjo, molimo drugače, kot pa kadar smo dosegli določen duhovni napredek, spet drugače, kadar smo pod napadom skušnjav, in drugače, kadar prosimo za odpuščanje grehov.⁶⁸ Molitev pa je v resnici neizrekljiva (*oratio ineffabilis*), saj presega človeško zavest prek vlitja nebeške luči.⁶⁹

Deseti pogovor se začne s tematiko egiptovskega meniškega antropomorfizma, ki je intrinzično povezan s tematiko molitve. Kasijan spregovori o menihu Sarapionu, ki je imel preveč naivne in materialne predstave o Bogu. Molitev mora tako postati bolj duhovne narave.⁷⁰ Na Germanovo vprašanje, kako se torej naučiti te abecede zvestega, vztrajnega napora vstopanja v molitev, ko pa je naš um pogosto tako zaposlen z raznoraznimi stvarmi (*Coll.* 10.8), aba Izak odgovori z naukom o ponavljanju vrstice psalma »O Bog, na pomoč mi pridi; Gospod, hiti mi pomagat«, v vseh okoliščinah.⁷¹

S tem je Kasijan formuliral zgodnejše izkušnje in nauke puščavskih očetov, ki jih je prenesel na Zahod ter izrazil z latinsko verzijo vrstice psalma, kar je imelo v poznejši zgodovini meniške duhovnosti izjemen vpliv.⁷² Omenimo le dva najbolj očitna. Benedikt iz Nursije je po navdihu Janeza Kasijana na začetek meniškega molitvenega bogoslužja oz. officija postavil prav to vrstico psalma, ki je še danes sestavni del molitvenega bogoslužja latinske Cerkve. Drugi primer vpliva Kasijanove sinteze, bolj posreden, je t. i. Jezusova molitev, molitev k Jezusu oz. molitev srca, ki je v jedru predvsem vzhodnokršćanske duhovnosti. Stalno ponavljanje molitvenega obrazca, ki temelji na Svetem pismu – »Gospod Jezus Kristus, Božji Sin, usmili se mene, grešnika«⁷³ –, se je razvilo ravno

65 *Coll.* 9.3.

66 *Orationes nostras non solum caelos, sed etiam ea quae super caelos penetrare.* (*Coll.* 9.4.3)

67 *Coll.* 9.8.2.

68 *Coll.* 9.8.3.

69 *Coll.* 9.25.

70 *Coll.* 9.2 in 3.

71 *Coll.* 10.10.2. Gre za Ps 70,1 (*Deus, in adiutorium meum intende: Domine, ad adiuuandum mibi festina*).

72 Prim. Hausherr, *Noms du Chris et voies d'oraison*, 177–215.

73 Prim. Lk 18,10–14.

med egiptovskimi puščavniki nekje do 5. stoletja,⁷⁴ Kasijan pa je posredni dedič in posredovalec tega izročila. Jezusova molitev je središčna točka najbolj znane zbirke meniške duhovnosti *Filokalija*, ki je del te eremitske tradicije, imenovane *hezihazem*, vendar kljub temu da so nekateri Kasijanovi odlomki vključeni vanjo, tozadevnega vpliva ne na Vzходу ne na Zahodu ne smemo precenjevati.

6 Meniška »filozofska hermenevtika« za Zahod: *scientia praktiké* in *theoretiké*⁷⁵

Čeprav se Janez Kasijan v prvi vrsti ni posvečal gojenju filozofije v svetnem smislu in tudi ni prvenstveno globoko spekulativen mislec, lahko v njegovi misli najdemo številne tudi bolj filozofske inspiracije.⁷⁶ Morda bi ga lahko označili s paradigmo »meniške« filozofije, ki pa je dokaj blizu tisti izvorni filozofiji, kot jo je pojmoval Pierre Hadot in ima notranjo strukturno duhovnih vaj.⁷⁷

Z metaforo anahoreze (*anachóresis*), ki na prvi pogled pomeni zunanji umik v samoto, Kasijan izrazi predvsem umik v notranjost in k resničnemu.⁷⁸ Ko podaja nauk o kontemplaciji, uporablja helenistično konceptualno tradicijo, ki razlikuje med *bíos praktikós* in *bíos gnostikós*. Na tej osnovi, ki ji je Evagrij kot Origenov dedič dodal še *bíos theologikós*, je Kasijan izoblikoval svoj sistem za razumevanje razmerja med aktivnim in kontemplativnim življenjem.

V štirinajstem pogovoru z aba Nesterosom (*De spirituali scientia*), ki je verjetno najgloblje analitičen in filozofski izmed vseh, Kasijan spregovori o spominu in o znanju (*scientia*).⁷⁹ Besede aba Nesterosa sicer izhajajo iz iskanja pravega hermenevtičnega ključa za interpretacijo Svetega pisma, vendar ob tem omogočajo nekaj splošno filozofskih eksplikacij. Najprej spregovori o številnih zvrsteh znanja, ki imajo vsa neko metodo učenja, vendar niso vsa enako uporabna, nato pa zatrdi, da se najvišje spoznanje skriva v tem, k čemur teži krščanstvo: zrenje skritih nevidnih skrivnosti (*Ad contemplanda invisibilium sacramentorum tendit arcana*).⁸⁰

74 Podoben obrazec omenja tudi Janez Krizostom, ki govori o molitveni puščici, v delu *Epistula ad abbatem*.

75 Kasijan uporablja grška izraza *praktiké (actualis)* in *theoretiké*. (*Coll.* 14.1.1)

76 Zanimivo, da se je tudi npr. Michel Foucault dokaj intenzivno ukvarjal s Kasijanom, saj mu je v letih 1979–1980 posvetil serijo predavanj na College de France, ki so izdana pod naslovom *Du gouvernement des vivants*.

77 Gl. npr. Hadot, *Kaj je antična filozofija?*

78 Driver, *John Cassian and the Reading of Egyptian Monastic Culture*, 108.

79 Prav tam, str. 65–118. Stewart, *Cassian the Monk*, 90–99; o kontemplaciji, negativnem misticizmu in spoznanju gl. Chadwick, *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism*, 147–153.

80 *Coll.* 14.1.2.

Scientia duhovnega spoznanja ima po Kasijanu dve stopnji: prva je praktična (*praktiké*), ki pomeni popravo nravi in očiščevanje grešnih nagnjenj, druga pa je teoretična (*theoretiké*), ki pomeni zrenje Božjih stvari in razumevanje najsvetejšega smisla.⁸¹ *Scientia praktiké*, ki mora nujno predhajati teoretičnemu spoznanju,⁸² je nadalje razdeljena še na dva dela: en del razumeva delovanje grešnih misli in zdravila zoper njih, drug del pa razumevajoč sosledje kreposti oblikuje *um* v skladu s krepostmi.⁸³ *Scientia theoretiké*, kontemplativno oz. duhovno spoznanje, Kasijan prav tako razdeli na dva dela: zgodovinsko razumevanje (*historica interpretatio*) in duhovno spoznanje (*intelligentia spirituale*).⁸⁴ Pri tej distinkciji je očitno navzoč izvor tega premisleka, saj gre v osnovi za iskanje biblične hermenevtike, za katero je v patristični dobi značilna osnovna diada zgodovinskega in duhovnega pomena besedila.

Zgodovinski pomen preprosto obravnava vidne dogodke iz preteklosti,⁸⁵ duhovno spoznanje pa se znova deli na tri dele: *tropologia*, *allegoria*, *anagogia*. Janez Kasijan je bil tako prvi, ki je oblikoval to – pozneje klasično – štiridelno hermenevtično načelo,⁸⁶ v skladu s katerim gre Sveto pismo razumevati po štirih plasteh (*quatuor figurae*), kar razlaga na primeru Jeruzalema: »Zgodovinsko je mesto Judov; alegorično predstavlja Kristusovo Cerkev; anagoško je nebeško mesto Boga, ki je mati nas vseh; tropološko je kot človeška duša, ki jo Gospod pod tem imenom hvali ali graja.«⁸⁷

Vendar zgoraj opisana razdelitev ni Kasijanov osnovni cilj, saj je njegov poudarek predvsem na skladnosti etike in noetike. Do najvišjega spoznanja (*theoretiké*) je mogoče priti le prek praktičnega spoznanja (*praktiké*), tj. prek koherentnega delovanja.⁸⁸ Ta uvid izhaja iz njegove osebne izkušnje egiptovskega meništva, na čemer tudi utemeljuje avtoriteto,⁸⁹ saj skozi vse svoje spise močno poudarja razliko med resničnim poznavanjem meniškega življenja »iz izkušnje in prakse« (*experientia ususque*) ter zgolj navideznim teoretiziranjem ali besedičenjem.⁹⁰

81 *Coll.* 14.2. V tej obliki je podobno razdelitev moč najti že pri Aristotelu, prim. *Met.* 2.1. Bolj neposredno jo je Kasijan prevzel od Evagrija (gl. razlago o *praktiké* v SC 170, str. 38–63), vendar na tem mestu ni mogoče podati temeljiteje preiskave problema recepcije. Omejili se bomo le na Kasijanov nauk, ki pa – če mu že manjka nekaj spekulativne izvornosti – ni brez vrednosti, saj je njegov pomen znova prav v procesu prenosa na latinski Zahod.

82 *Coll.* 14.2.

83 *Coll.* 14.3.1.

84 *Coll.* 14.8.1.

85 Prav tam.

86 Prim. eno temeljnih načel biblične hermenevtike, ki sega v 13. stoletje in se ga pripisuje skandinavskemu dominikancu Avguštinu iz Dacije, tj. »Littera gesta docet, / quid credas allegoria, / moralis quid agas, / quo tendas anagogia«. Klasična študija v štirih zvezkih: Henri de Lubac, *Exégèse médiévale: les quatre sens de l'Écriture: première partie: tomes I et II*.

87 *Coll.* 14.8.4.

88 Prim. *Coll.* 14.9.3.

89 *Coll. praef.* 1.6; 2.1.

90 *Gl. Inst. praef.* 4–5; *Coll. praef.* 1.7; 3.3.

7 Kasijanov vpliv na zahodno meništvo

Janez Kasijan je imel s svojim ustanavljanjem samostanov in predvsem s svojima spisoma izjemen vpliv na poznejše oblikovanje meništva na Zahodu.⁹¹ Poleg vpliva na duhovno kulturo bližnjega samostanskega središča Lérins (npr. Evherij, kateremu so *Collationes* sploh posvečene, je kmalu prevzel štiri pomene razlage Svetega pisma; Vincencij je v svojem delu *Commonitorium* enako poudarjal vrednost tradicije; Fulgencij se v 6. stoletja ob branju Kasijanovih spisov navduši za egiptovsko meništvo) in na druge pomembne avtorje in dela (npr. afriški škof Viktor iz Mattare, Cezarij, *Regula magistri*, Kasiodor ipd.) je bil Kasijanov vpliv verjetno daleč najširši ravno prek Benedikta iz Nursije in njegovega *Pravila*.

Čeprav je Benediktova percepcija meništva značilno evropska oz. latinska in so ga nekateri avtorji želeli prikazati v ostrem kontrastu v primerjavi z »egiptovskim«⁹² Kasijanom, je treba upoštevati dva dokaj različna konteksta, obenem pa tudi izreden Kasijanov neposreden vpliv na benediktinsko meništvo. Benedikt sam v zadnjem poglavju namreč izpostavlja prav Kasijanov spis *De institutis* kot enega najbolj primernih branj za menihe:

Kdor hoče hitro priti do popolnosti samostanskega življenja, naj se poglobi v nauke svetih očetov in po njih živi; to ga bo poneslo do vrhunca popolnosti. Mar ni vsaka stran in vsaka od Boga navdihnjena beseda Stare in Nove zaveze najboljšo vodilo za človeško življenje? Ali katera knjig svetih katoliških očetov glasno ne govori o tem, kako lahko naravnost pridemo k svojemu Stvarniku? Pa tudi *Razprave očetov*, *Ustanove cenobijev* in *Življenjepisi očetov*, kakor tudi *Pravilo* našega svetega očeta Bazilija – kaj drugega so kot pripomočki dobrim in poslušnim menihom za krepostno življenje? (*Reg.* 73)⁹²

Kasijanove sledi v Benediktovem *Pravilu* so najbolj vidne prav pri govoru o molitvi, tj. bistvu meniškega življenja. Evagrijevsko puščavsko duhovnost, ki sestoji iz pretanjene pozornosti na notranjost, na duhovno plat meniha in ne toliko na zunanjo (pravno) urejenost,⁹³ je Kasijan znal prevesti v zahodni latinski kontekst, da je lahko dobila nov izraz znotraj zahodne kulture in civilizacije ter ga ohranjala skozi vsa stoletja do danes.

Poleg vpliva na zahodno izročilo je treba omeniti tudi, da so bili Kasijanovi spisi že zgodaj prevedeni tudi v grščino, kar je pomenilo, da je kot edini latinski avtor v zbirki *Filokalija* – nekaj njegovih besedil pa je prišlo tudi v zbirko apoftegem (izrekov puščavskih očetov) – imel nezanemarljiv vpliv na poznejše grške avtorje, npr. Janeza Klimaka,⁹⁴ Janeza Damaščana⁹⁵ idr.

91 Strokovne literature o tej temi ne manjka, gl. pregleda z bogatim seznamom literature: Stewart, *Cassian the Monk*, 24–25; Chadwick, *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism*, 168–178.

92 Prev. Jože Gregorič.

93 Npr. koncept *stabilitas loci*.

94 *Scala parad.* 4. (navaja *Coll.* 2.10).

95 *Sacra parallela* 1.23; 9.5.

8 Sklep

Ko je kdo v 4. in 5. stoletju po Kr. hotel kaj izvedeti o meniškem načinu življenja, ki se je hitro širilo po vsem Sredozemlju, se je po navadi napotil v njegov epicenter, v rimsko provinco *Aegyptus*, v puščave in meniške naselbine v okolici Nilove delte in v samostane v zgornji egiptovski Tebaidi.⁹⁶ Poleg Janeza Kasijana se je na to vznemirljivo pot marsikdo odpravil že pred njim, vendar eruditski genij Kasijana je prav v tem, da je prek svojih spisov prenesel in posredoval to izkušnjo na Zahod. Cistercijan Nikolaj Aracki lucidno sintetizira ta preplet kultur, ki je torišče Kasijanovega življenja:

Zahodno meništvu organsko nastaja iz vzhodnega, saj gre v prvih stoletjih za povezan sredozemski svet. [...] Od prvih generacij menihov na Zahodu, o katerih že imamo mnogo zgodovinskih virov, lahko opazujemo prepletenost Vzhoda z Zahodom. Skoraj vse velike osebnosti so prebile dolga obdobja na Vzhodu.⁹⁷

Kasijan je sintezo egiptovskega meniškega izročila, ki jo je ob Origenovem navdihu ustvaril Evagrij Pontski (ok. 345–399), prenesel na Zahod. Pojmi, kot so npr. *apátheia*, *gnósis*, *theoría* idr., so na Zahod tako prišli v veliki meri prav prek teh prvih subtilnih in psihološko pretanjenih živetihi meniških izkušenj, ki jih je Kasijan doživel med peskom in sipinami egiptovskih meniških naselbin in jih nato na galski obali zapisal.

Bibliografija

Primarni viri

- Benedikt iz Nursije. *Pravilo svetega Benedikta*. Prevedel Jože Gregorič. Stična: Cistercijanski samostan, 1981.
- Evagrij Pontski. *Spisi in pisma*. Prevedla Gorazd Kocijančič in Alen Širca. Ljubljana: KUD Logos, 2015.
- — — *Traité pratique ou le moine*. Sources Chrétiennes (SC) 170. Pariz: Les Éditions du Cerf, 1971.
- Filokalija* I. Ur. Gorazd Kocijančič, prev. Benjamin Bevc et al. Ljubljana: KUD Logos, 2020.
- Guy J.-C. ur. *Cassien - Institutions cénobitiques*. Sources Chrétiennes (SC) 17. Pariz: Les Éditions du Cerf, 1971.
- Izreki svetih starcev: abecedna zbirka*. Prevedla Jasna Hrovat. Celje: Mohorjeva družba, 2002.

96 Cashmore, *The Value of Spirituality of John Cassian for Contemporary Christian Communities*, 48–52.

97 Aracki, »Meniška teologija Janeza Kasijana«, 16. To delo v obliki diplomske naloge do sedaj ostaja edina študija o Kasijanu v slovenščini.

- Martinovo berilo (Martinellus). Sulpicij Sever, Življenje svetega Martina, Pisma o Martinu in Dialogi.* Prevedla Sibil Gruntar Vilfan in David Movrin. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2017.
- Petschenig, M. in Kreuz, G. ur. *Cassiani Opera - Collationes XXIII.* Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) 13. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004.
- *De Institutis Coenobiorum. De Incarnatione contra Nestorium.* Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 17 (CSEL). Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2004.
- Pichery E., ur. *Jean Cassien - Conférences. I-VII.* Sources Chrétiennes (SC) 42. Pariz: Éditions du Cerf, 1955.
- *Jean Cassien - Conférences. VIII-XVII.* Sources chrétiennes (SC) 54. Pariz: Éditions du Cerf, 1958.
- *Jean Cassien - Conférences. XVIII-XXIV.* Sources chrétiennes (SC) 64. Pariz: Éditions du Cerf, 1959.
- Ramsey, B. ur. *John Cassian - The Conferences.* Ancient Christian Writers 57. New York; Mahwah (N. J.) Paulist Press, 1997.
- *John Cassian - The Institutes.* Ancient Christian Writers 58. New York; Mahwah (N. J.): Paulist Press, 2000.

Sekundarna literatura

- Aracki, N. »Meniška teologija Janeza Kasijana«. Diplomaska naloga, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, 2008.
- Bogataj, J. D. »*Oratio ignita*: Janez Kasijan, učitelj mistične molitve«. *Tretji dan* XXXXVI/7-8 (2017): 78–83.
- Cameron, A. »The Transmission of Cassian«. *Revue d'histoire des textes* (RHT) VI (2011): 361–365.
- Cashmore, S. J. M. »The Value of Spirituality of John Cassian for Contemporary Christian Communities«. Magistrska naloga, Pretoria: University of South Africa, 2014.
- Casiday, A. M. C. *Tradition and Theology in St John Cassian.* Oxford: University Press, 2007.
- Chadwick, O. *John Cassian: A Study in Primitive Monasticism.* Cambridge: University Press, 1950.
- Chitty, D. J. *The Desert a City: An Introduction to the Study of Egyptian and Palestinian Monasticism under the Christian Empire.* London: Basil Blackwell, 1966.
- Christiani, L. *Jean Cassien: La spiritualité du désert,* S. Wandrille: Fontenelle, 1969.
- Courcelle, P. *Late Latin Writers and Their Greek Sources.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.
- Damian, T. »Some Critical Considerations and New Arguments Reviewing the Problem of St. John Cassian's Birthplace«. *Patristic and Byzantine Review* 9 (1990): 149–170.

- Driver, S. »From Palestinian Ignorance to Egyptian Wisdom: Cassian's Challenge to Jerome's Monastic Teachings«. *American Benedictine Review* 48 (1997): 293–315.
- — — *John Cassian and the Reading of Egyptian Monastic Culture*. New York: Routledge, 2002.
- Evelyn White, H. G. *The Monasteries of the Wadi 'N Natrun. Part 2: The History of the Monasteries of Nitria and of Scetis*. New York: Metropolitan Museum of Art, 1932.
- Feiss, H. (2012): »Cassian and Monasticism«. *Monastery of the Ascension*. Povzeto 30. septembra 2020. <https://www.idahomonks.org/sect405.htm>
- Goodrich, R. J. *Contextualizing Cassian: Aristocrats, Asceticism, and Reformation in Fifth-Century Gaul*. Oxford: University Press, 2007.
- Guy, J.-C. *Jean Cassien: Vie et doctrine spirituelle*. Pariz: Lethielleux, 1961.
- Hadot, P. *Kaj je antična filozofija?* Ljubljana: Krtina, 2009.
- Hausherr, I. *Noms du Chris et voies d'oraison*. Rim: Pont. Institutum Orientalium, 1960.
- Levko, J. J. *Cassian's Prayer for the 21st Century*. Scranton: University Press, 2000.
- Rousseau, P. *Ascetics, Authority, and the Church in the Age of Jerome and Cassian*. Oxford: University Press, 1978.
- Sanidopoulos, J. »The Legacy of John Cassian in East and West«. *Mystagogy Resource Center*. Povzeto 1. oktobra 2020. <https://www.johnsanidopoulos.com/2010/03/legacy-of-john-cassian-in-east-and-west.html>
- Shepherd, M. H. »The Anthropomorphic Controversy in the Time of Theophilus of Alexandria«. *Church History* 7/3 (1938): 263–273.
- Sheridan, M. *From the Nile to the Rhone and Beyond: Studies in Early Monastic Literature and Scriptural Interpretation*. Rim: Pontifical Institute St Anselm, 2012.
- Steenberg, M. C. »Ex Oriente Lux: John Cassian on eastern monasticism in the west«. *Monachos.net: Orthodoxy through Patristic, Monastic & Liturgical Study*. Povzeto 2. oktobra 2020. <http://www.monachos.net/library/index.php/monasticism/studies/93-ex-oriente-lux-john-cassian-on-eastern-monasticism-in-the-west>
- Stewart, C. »From λόγος to Verbum: John Cassian's Use of the Greek in the Development of a Latin Monastic Vocabulary«. V: *The Joy of Learning and the Love of God*, ur. E. R. Elder, 5–31. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1995.
- — — *Cassian the Monk*. Oxford: University Press, 1998.
- — — »John Cassian's Schema of Eight Principal Faults and his Debt to Origen and Evagrius«. V: *Jean Cassien entre l'Orient et l'Occident*, ur. C. Badilta in A. Jakob, 205–219. Pariz: Beauchesne, 2003.
- — — Taylor, Aaron. »'With Beautiful & Sublime Philosophy'—St John Cassian the Roman«. *Logismoi: A Refuge for the Weary and the Oppressed, and a Treasury of Good Counsel and Wise Lore*. Povzeto 2. oktobra 2018. <http://logismoitouaaron.blogspot.com/2010/03/with-beautiful-sublime-philosophyst.html>